

מבקרים אפריקאיים בישראל

ירון צ'רקה, הצפר הראשי, קק"ל

birds@kkk.org.il

בישראל לראשונה בשנת 1981, ונחשבה למזדמנת נדירה ביותר באזור אילת ודרום הערבה. בשנים האחרונות התחלנו לצפות בחימריות שחורות באזור אילת ודרום הערבה בכל אביב. עדיין היה מדובר במין נדיר, אבל כזה המופיע אצלנו באופן סדיר ולא מזדמן. השנה שינתה החימריה השחורה את הסטטוס שלה בישראל, והפכה למקננת נדירה ביותר בדרום הערבה, עם מציאתם של שני קינים ראשונים של מין זה מצפון לפארק הצפרות באילת ובחי בר יוטבתה.

מין נוסף שהקינן שלו תועד השנה לראשונה באתר ראש ציפור, במפגש נחלי הירקון והאיילון, אשר בו אנו מקימים כיום את פארק הצפרות העירוני של תל אביב, הוא אנפית המנגרובים (*Butorides striata*). אנפה קטנה וצבעונית זו מוכרת לנו מחופי ים סוף, שבהם היא גם דוגרת. אולם בשנים האחרונות הופתענו לגלות אנפיות מנגרובים שהזדמנו לאזורים צפוניים יותר בישראל. בראש ציפור נצפו בשנים האחרונות אנפיות מנגרובים באופן סדיר, במשך כל ימות השנה, והשנה תועד גם קינן במקום.

דוגמה בולטת למין נוסף שהרחיב בשנים האחרונות את תפוצתו והחל לקנן בישראל היא הדאה שחורת הכתף (*Elanus caeruleus*) – דורס קטן (בגודל דומה לשל בז מצוי) ומרהיב ביופיו, בעל מעוף קליל ואלגנטי. עד לשנים

ההגירה מאפריקה לא נפסקה עם הקמת הגדר בגבול מצרים, ואיננו מתכוונים למאות מיליוני הציפורים שחצו אותה באביב האחרון בדרך מאפריקה לאזורי הקינן שלהן באירופה ובמערב אסיה. ברשימה זו נצביע על תופעה של הופעת מיני ציפורים, שגבול התפוצה הצפוני שלהם נמצא מדרום לישראל ואשר בשנים האחרונות נצפים בישראל בצורה תכופה מבעבר.

הסקירה הקצרה שלפניכם אינה מתיימרת להציע סיבות להתגברות ההופעה של מינים דרומיים בישראל, אלא רק להצביע עליה. ייתכן ששינויי אקלים דוחקים ציפורים אפריקאיות צפונה, וייתכנו סיבות אחרות, אך עם עובדה אחת קשה להתווכח: הקיץ האחרון היה יוצא דופן במספר מיני הציפורים האפריקאיות שנצפו בישראל, ומדובר בתופעה המתרחבת והולכת בשנים האחרונות.

נפתח את הסקירה שלנו בחימריה השחורה (*Cercotrichas podobe*). בת דודתה, החימריה חלודת הזנב מוכרת לנו כמין המגיע אלינו באביב, ומקנן בישראל בעיקר בדרום ובמזרח הארץ. צבעה החום-חלודי הוא שנתן למשפחה כולה את שמה העברי, לפני שקרובת המשפחה האפריקאית שלה הופיעה כאן. החימריה השחורה, שרק מעט נוצות חלודיות מתגלות כאשר היא פורשת את כנפיה במעוף, תועדה

דאה שחורת כתף (*Elanus caeruleus*). דורס שהרחיב תפוצה והופך למקנן לא נדיר בישראל (צילום: שי סנדרוביץ').

Black-Shouldered Kite (*Elanus caeruleus*). A raptor that expanded its distribution range and became a not-rare resident in Israel (Photo: Shai Sandrovic).

חמריה שחורה (*Cercotrichas podobe*). השנה התגלו לראשונה שני קינים שלה בדרום הערבה (צילום: רועי ישראל חזן).

Black Scrub-Robin (*Cercotrichas podobe*). Two nests of this species were discovered for the first time in Israel this year (Photo: Roy Israel Hazan).

הדאות, גם פרט זה מסמן הרחבת תפוצה עתידית של המין היפיה הזו לישראל.

דורס אפריקאי ענק נוסף, שהפגיע אותנו הקיץ, הוא **עוזניית הנגב** (*Torgos tracheliotus*). המין הזה קינן בעשרות בנגב במחצית המאה הקודמת, אך נכחד מנופי ישראל בראשית שנות ה-90. מדי פעם הזדמנו לדרום הערבה פרטים בודדים שהגיעו ככל הנראה מאוכלוסייה של עוזניית הנגב, המתקיימת בערב הסעודית. לפני כחצי שנה הקימה רשות הטבע והגנים גרעין רבייה חדש עבור מין זה **בחי-בר כרמל**, וראה זה פלא, ביום בהיר אחד של חודש יוני הגיע לאותו מקום, באופן ספונטני, זכר של עוזניית נגב, שגילה משיכה מיוחדת לכלוב העוזניות במקום. לאחר כשבוע של שהייה בחי-בר, וניסיונות חוזרים ונשנים לקרוע במקורו את הרשת של כלוב העוזניות, ולאחר שהתברר שמצבו הפיזי של הפרט הזה אינו טוב, צורף הזכר הזה אל גרעין הרבייה בחי-בר.

נציגות נוספות של מינים דרומיים, שהיו מוכרים לנו כל השנים מחופי ים סוף, הן **השחפית הכספית** (*Sterna caspia*) ו**שחפית הרסן** (*Sterna anaethetus*) הנדירה. שני מינים אלה החלו בשנים האחרונות להופיע באופן תדיר **בחופי הים התיכון**, חוג שחפיות רסן אפילו בילה את הקיץ באי 'נחליאל' הזעיר, הנמצא מול חוף אכזיב, אבל לא תועד קינון במקום.

ממש בזמן כתיבת שורות אלו מתפרסם דיווח על מין שחפית נוסף המצטרף לרשימת המקננים בישראל. **שחפית השונית** (*Sterna repressa*) מקננת בחופי האוקיינוס ההודי, כולל בשלוחה הצפונית שלו – ים סוף. אנו רגילים לראות את העופות האלגנטיים הללו בחופי מפרץ אילת מדי קיץ, אבל מעולם לא תועד קינון של מין זה בישראל. היום דווח,

האחרונות נחשבה הדאה למזדמנת נדירה ביותר מאפריקה, ורק בני-מזל מעטים זכו לצפות בה בארץ. אבל לפני כחמש שנים תועד לראשונה קינון של דאות שחורות כתף **באגמון קק"ל החולה**, ומאז הפכו הדאות למין התופס מקום של קבע בחלקים רבים של ישראל. הדאות מקננות אצלנו במשך כל השנה ומצליחות להעמיד כ-10 צאצאים (!) מדי שנה. ההערכה היא, כי בחמש שנים בלבד התרחבה תפוצת המין הזה לכ-50 קינים בישראל, כאשר בשטחי אגמון קק"ל החולה בלבד מוכרות לנו לפחות 4 טריטוריות של דאה שחורות כתף. סקרנו כאן את הדאה למרות הטענה, כי תת המין שלה המופיע בישראל הוא ממקור אסיאתי, בגלל שגם אם טענה זו נכונה, מדובר במין טרופי שהרחיב את תפוצתו צפונה.

האיתות הראשון שניתן לנו לקראת הרחבת התפוצה המרשימה של הדאות היה בשנת 2004 בשדות קיבוץ גלאון שבאזור לכיש. עד אז נצפו הדאות שהזדמנו לכאן לזמן קצר מאוד. באותה שנה הופיעה לראשונה דאה, ששהתה באזור תקופה ממושכת, ואף גילתה סימנים של התחלת קינון, למרות שלא נצפה זוג. דורס אפריקאי נוסף – **החיוויאי הלהטוטן** (*Terathopius ecaudatus*) – מגלה דגם התנהגות דומה מאוד. לדורס הגדול הזה מבנה כנפיים מיוחד וזנב קצר מאוד, המאפשרים לו לתמרן באוויר בצורה וירטואוזית. לחיוויאי הלהטוטן הבוגר יש 'מסכה' של עור אדום בבסיס המקור, המוסיפה גם היא נופך מוקוני. עד השנה תועדו חיוויאים להטוטנים בודדים בישראל, וכמעט תמיד לזמן קצר מאוד. באופן מפתיע, בילה הקיץ כחודשיים תמימים חיוויאי להטוטן, שהתגלה על ידי עזרא חדד בשדות קיבוץ גלאון. את הלילות נהג חיוויאי להטוטן זה לבלות **ביער המלאכים**, שסיפק לו אזור לינה מוגן. אנחנו מקווים, שכמו בסיפור

חסיין ורוד (*Mycteria ibis*). בשנים האחרונות נצפים פרטים שלו בכל שנה בישראל (צילום: אמיר בן דב).

Yellow-Billed Stork (*Mycteria ibis*). In the last few years became an annual rare visitor to Israel (Photo: Amir Ben Dov).

שחפית רסן (*Sterna anaethetus*) בחוף מעגן מיכאל. נצפית בחופי הים התיכון וכבר לא רק בים סוף (צילום: אמיר בן דב).

Bridled Tern (*Sterna anaethetus*). Seen on the Mediterranean coast and not just on the Red Sea coasts as in the past (Photo: Amir Ben Dov).

חודש יולי בבריכות הדגים של מעין צבי על ידי חן רוזן, שקפץ לשם בזמן חופשת הקיץ מעבודתו כמדריך בפארק הצפרות באילת. הכרוון הסנגלי, שתחום תפוצתו הצפוני מגיע עד למצרים, עזב את המקום בלילה שלאחר גילוי, והשאיר הרבה צפרים מאוכזבים שלא הצליחו לאתר אותו ביום שלמחרת. בנוסף להגירה של מינים דרומיים, שאותה סקרנו בקצרה ברשימה זו, אנו רואים לא מעט שינויים במפות התפוצה של מינים מקננים ו/או מקייצים בישראל, גם כאשר מדובר במינים מצפון או ממזרח: הקיץ קינן לראשונה זוג קורמורנים גדולים באגם הספארי ברמת-גן (באופן טבעי); נצפו עיטי חורש בישראל לראשונה בסוף חודש יוני; קיוויות לבנות זנב בסוף יוני ובילולי; איות צרעים ברמות מנשה לראשונה בישראל באמצע יולי; שרקקים ירוקים באמצע יולי בנגב המערבי. אי-אפשר שלא להזכיר את הגילוי המרעיש של קינון שעיר משורטט בישראל, לראשונה לאחר למעלה ממאה שנה, למרות שככל הנראה קיננו כאן השעירים המשורטטים מתחת לרדאר שלנו במשך כל התקופה הזו, ואין כאן באמת שינוי של תפוצה.

נסכם ונאמר: השנים האחרונות, ובפרט הקיץ האחרון, יוצרים אצלנו תחושה, שאנו נמצאים בתהליך של שינוי בעולם העופות של ישראל. סקרנו בקצרה שינויים רבים, שבהם צפינו בשנים האחרונות, היוצרים את הרושם, כי מה שהיה אינו מה שיהיה. העולם משתנה לנגד עינינו. האם זו ההתחממות הגלובלית? האם שינויים אחרים המשפיעים על הסביבה? או אולי מדובר ברצף מקרי של אירועים שהתכנסו לכמה שנים? אין ביכולתנו לענות כרגע על השאלות הגדולות הללו. אנחנו מבטיחים להמשיך לעקוב ולדווח, ואולי יום אחד גם לספק תובנות חדשות על בסיס מה שרואות עינינו.

שקנאי קטן (*Pelecanus rufescens*) בחברת 3 שקנאים מצויים. מזדמן נדיר ביותר שהפך למוקד עלייה לרגל בקיץ האחרון (צילום: אלדד רזניק).
Pink-Backed Pelican (*Pelecanus rufescens*), with 3 White Pelicans. A very rare vagrant that attracted many birders this summer (Photo: Eldad Reznik).

כי צוות הניטור הלאומי של **מפרץ אילת** גילה קן של שחפית שוניות ובתוכו שתי ביצים.

גם באגף המזדמנים האפריקאים חלה התעוררות בשנים האחרונות. כולנו מכירים את החסידה לבנה הנוודת בהמוניה בשמי ארצנו, ורובנו יודעים גם על בת דודתה החסידה השחורה. **החסידן הוורוד (*Mycteria ibis*)** הוא קרוב משפחה נוסף, שכ-15 פרטים שלו הזדמנו לישראל במשך כ-80 שנה עד לשנים האחרונות. מדובר, אם כן, במזדמן נדיר ביותר. בשנים 2013-2014 דווח כאן על כחמישה פרטים שונים של חסידן ורוד. עם סגירת הגיליון נודע על הופעת פרט נוסף של מין זה בעמק המעיין. תצפית זו מצטרפת לתופעה הכללית של ריבוי יחסי של מינים אפריקאיים בישראל בשנים האחרונות.

שני מזדמנים נדירים מאפריקה, שנצפו השנה בארץ, הם הפלמינגו הזוטר והשקנאי הקטן. **הפלמינגו הזוטר (*Phoenicopterus minor*)** נצפה לראשונה בישראל באביב של שנת 2006, ועד לחודש נובמבר 2014 היה זה הפרט היחיד שהופיע אצלנו. הפרט השני, שבילה כמו קודמו בבריכות **המלח שמצפון לאילת** והתגלה על ידי חיים שוחט, שהה אצלנו במשך כל החורף בחברת להקת הפלמינגו הגדול, המאכלסת דרך קבע את הבריכות הללו.

השקנאי הקטן (*Pelecanus rufescens*) הוא עוד מין אפריקאי שנצפה בישראל פעמים ספורות בהיסטוריה המתועדת שלנו. השנה התגלה על ידי שמואל לונדון פרט צעיר של מין מיוחד זה, והוא מבלה את הקיץ בבריכות הדגים של **קיבוץ בית אלפא**, ומהווה מוקד עלייה לרגל עבור צפרים רבים. לרשימה המכובדת של מזדמנים אפריקאים הצטרף השנה מין חדש שהגיע לארץ: **הכרוון הסנגלי (*Burhinus senegalensis*)**. פרט אחד של כרוון סנגלי התגלה בתחילת

פלמינגו זוטר (*Phoenicopterus minor*). נצפה השנה בפעם השנייה בישראל (צילום: חיים שוחט).
Lesser Flamingo (*Phoenicopterus minor*). Seen for the second time in Israel this year (Photo: Haim Shochat).